

Iancu Laura

Kalendáris szokások a moldvai Magyarfaluban¹

A szerző egy moldvai csángó település, Magyarfalu kalendáris szokásait ismerteti. Elemzésében a szokások meghatározó szerepét vázolja fel, amit a közösség életének a szabályozásában, a kulturális információk rendszerezésében, tárolásában és működtetésében tölt be. A szerző emellett érvel, hogy a moldvai magyar közösségek szokásai ezen túlmenően a lokális kultúra etnikai specifikumait is kifejezik, ezek az „etnikai” szokások pedig az adott kultúra megkülönböztető jegyeinek is tekinthetők. A szokásrendszer ebben az értelmezésben, a forma szintjén, kifelé megkülönbözteti az egyes csoportokat, míg a tartalom szintjén, befelé azonos orientációs mintákkal látja el az egyazon közösséghez tartozókat. A szokások végül olyan kapcsolatformák, amelyek a teljes életet és közösséget (az egyén – a másik ember – az elhunyt ill. az Isten), valamint a három időegységet (múlt – jelen – jövő) felölelik. Dolgozatában ezen elméleti megállapítások alátámasztásához nyújt recens adatokat.

Magyarfalu a moldvai Szeret folyótól keletre, Bákó megye délkeleti sarkában fekszik (Domokos 2001:208, Gazda 2005:141, Halász 1981:4, Jerney 1844–1845:194. Lükő 2002:37 Tánzos 1997). Vallási és etnikai szempontból ugyan homogén közösségről van szó, de zömében ortodox vallású, több etnikumot is magában foglaló régióban helyezkedik el.

A dolgozat a közösségben ismert és gyakorolt kalendáris szokásokat vizsgálja. A felhasznált adatok jelentős része visszaemlékezésekből, narratívákból származik, valamint napjaink szokás-
cselekményeinek, rítusainak a megfigyeléseiből. Magyarfaluban a legtöbb jeles nap ünneplése liturgikus keretek között történik. A népi vallásosságban a jeles napok körül kialakult szokások és hiedelmek szoros egységet alkotnak, de számuk egyre kisebb, jelentőségük megváltozott.² A szokások a liturgiában kiemelt alkalmak vagy a közösség és az egyén által fontosnak ítélt csomópontok köré sűrűsödnek.

Minthogy sem a hazai, sem a nemzetközi szokáskutatás tudománytörténetében, elméleti kereteinek kidolgozásában, módszertanának meghatározásában nincs konszenzus (Niedermüller 1987:291, Verebélyi 2005a:10), a dolgozat szerkezete a kutatás klasszikus felosztását követi. Az elemzés eszerint a rövid tudománytörténeti, terminológiai áttekintést követően a három nagy egyházi ünnepkört (karácsony, húsvét, pünkösd) (lásd Bálint 1998), majd a szakirodalomban az esztendő jeles napjaiként vagy kalendáris szokásokként klasszifikált³ jeles napok szokásait veszi számba.

1. Jelen dolgozat a Szegedi Tudományegyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékén készült egyetemi szakdolgozat rövidített változata. A kutatást az MTA Kisebbségkutató Intézete, valamint a 68 325 számú OTKA támogatta.

2. A Kárpát-medence szokásvilágában ismert elemek közül számos hiányzik a helyi kalendárium repertóriumából. Ilyenek a Vince, Bálint, Mátyás, Sándor, József, Benedek napjához kapcsolódó szokások.

3. Például: (Barna 1978, 1979, Fazakas 1997, Kotics 1986, Petercsák 1985, Pozsony 2006, Schram 1972, Szacsavay 1984, Székely 1999, Tátrai – Karácsony Molnár 1997).

Pozsony Ferenc szerint a szokások alkalomhoz fűződő cselekvések és tevékenységek, amelyek meghatározott időben (az emberélet vagy a naptári év során, hétköznapokon és ünnepnapokon) ismétlődnek, szegmentálják a múltó emberi időt, lezárnak egy adott időszakot, és viszonyítási pontként szerepelnek egy újabb periódus, tevékenység nyitányaként (Pozsony 2006:61). E definícióból kiindulva a dolgozatban arra a kérdésre keresem a választ, hogy hol helyezkednek el a tágabb vallási hagyományon belül a magyarfalusi jeles napi szokások, mi a jelentőségük, milyen funkciót töltenek be a közösség és az egyén életében.

A hazai szokáskutatás tudománytörténeti és kutatástörténeti áttekintésére többen vállalkoztak már.⁴ Ezúttal csak a moldvai magyarságra vonatkozó szakirodalom rövid áttekintésére térek ki. A magyar ajkú katolikusok szokásairól főként kisebb tematikus leírások készültek. Az etnikus specifikumokra összpontosító gyűjtők, szakkutatók néhány egyházi ünnepkörről (karácsony,⁵ húsvét⁶) és az egyéni életfordulóhoz kapcsolódó szokásról (lakodalom,⁷ temetés⁸) jegyezték le számottevő adatot. Több munka született továbbá az archaikus imádságokról (Tánczos 1996, 1999, 2000, 2001), valamint a néphit kérdésköréről általában. Kisebb lélegzetű és nagyobb terjedelmű, jeles napokkal kapcsolatos szokásleírásokat Ciubotaru, H. Ion, Duma Dániel, Faragó József, Farkas M. Izabella, Halász Péter, Kallós Zoltán, Nyisztor Tinka, Pozsony Ferenc, Wichmann Györgyné Hermann Júlia készített.⁹ A dramatikus szokáselemek történetiségének néhány kérdésével Faragó József, Halász Péter, Kallós Zoltán és Pozsony Ferenc foglalkozott.

A kutatás kulcsfogalmainak számító szokás–ritus–ünnep terminusok használata nem következetes (Verebélyi 2005:95). A következőkben e fogalmak dolgozatban alkalmazott rövid meghatározását tekintem át.

Az európai folkórkutatás kezdetén a szokás (népszokás) gyűjtőfogalom volt (Dömötör 1983:13, Pozsony 2006:60), amit a szertartásos cselekmények, valamint az archaikusnak tűnő babonás-mágikus szokások kifejezésére használtak (Dömötör 1983:19). Később a kutatás elkülönítette a hétköznapi és az alkalomhoz kötődő szokások csoportját,¹⁰ majd a funkcionalista irányzat hatására a szokások normatív szerepére terelődött a figyelem (lásd Dömötör 1983:16–19, vö. Hoppál – Niedermüller 1983:276). A szimbolikus antropológia, valamint a legújabb ökológiai szemléletű kutatások az emberi alkalmazkodás fontos eszközeként értelmezik a szokásokat, amelyek az egyént szervesen integrálják egy nagyobb közösségbe.¹¹

A szokáskutatás másik kulcsfogalma a ritus, ami tágabban vallási intézkedést, szokást, szertartást jelent, és a helyesnek tartott viselkedés társadalmilag szabályozott lefolyását fejezi ki (Dömötör 1981:356, 1983:25). A fogalom újabb meghatározása szerint a ritus olyan sajátos cselekvési mód, mely voltaképp értékterhelt viszonyok modellszerű mintákkal való kifejezése,

4. Lásd: (Bálint 1998, Bárh 1990, Dömötör 1972, 1983, Tátrai 1990, Verebélyi 2005a, 2005b stb.). A szokáskutatás irányzatait, módszereit is széleskörűen összegző, legújabb egyetemi jegyzetében Pozsony Ferenc készítette el a témakörrel szóló összegző munkát (2006).

5. Például: (Csoma 2000, 2002, Demény 1994, Faragó 1997, Halász 2002, Harangozó 1997, Pozsony 1997).

6. Lásd: (Duma 2005, Halász 2002, Seres 1991).

7. Például: (Trunchi 2004, Domokos 1993 [2003], Kós 1949) stb.

8. Lásd: (Nyisztor 1997, Virt 2001).

9. Lásd: (Ciubotaru 1998, 2002, 2005, Duma 2005, Faragó 1997, Fazakas 1997, Halász 2002, 2005, Kallós 1958, Nyisztor 1997, Pozsony 1997, 2000, Wichmann H. 1907, Tánczos 2001).

10. Jelentősebb szokásosztályozások: (Dömötör 1983:29, Honko 1997:37, Tátrai – Karácsony Molnár 1997:13, Verebélyi 2005a:21).

11. Lásd: (Pozsony 2006:63, vö. Verebélyi 2005a:22, Keszeg Vilmos idézi Székely 1999:5–6).

és amelynek célja e viszonyok és az általuk képviselt értékek kifejezésre juttatása, legitimizálása (Barna 2000:28–29). A kutatók nagy hangsúlyt fektettek a rítusok jelképrendszerének vizsgálatára is (Bell 1992, Pozsony 2006:49).

A szokáskutatás a kezdetektől fogva figyelemmel kísérte az ünnepeket, elsősorban a kalendáris és az életfordulóhoz kapcsolódó szokásokra vonatkozókat (Bell 1992, Pozsony 2006:49). A liturgikus rend alapján történő ünnep vizsgálata Bálint Sándor 1938-ban publikált munkájában fogalmazódott meg először (Bálint 1938), de a rítus–szokás–ünnep szoros egysége a későbbiekben is megmaradt.¹² A valláskutatásban elfogadott tézis, hogy az ünnep lényegi vonásai az alkalomhoz kötöttség; a tilalmak alóli felmentés; a pazarlás és a számító értelem kikapcsolása, a munkaidő feláldozása; mindez kivételes időben, a múlt–jelen–jövő perspektívájában és a nyilvánosság színe előtt.¹³ Teológiai értelemben az ünnep funkciója az, hogy a homo religiosust kiemelje a hétköznapjaiból, és felhívja figyelmét arra, hogy a transzcendens jelen van az emberiség történelmében (Eliade 1987:61–65).¹⁴

4. Szokások – reprezentációk. A szokásleírás elemei

Az ünnep – és a hozzá kapcsolódó szokás – összetett társadalmi, kulturális jelenség (Verebélyi 2005a:126). Külső, belső hatásra maga az ünneprendszer is egy folyamatosan változó struktúra (Pozsony 2006:121). A szokás leírása és értelmezése a dolgozatban a következő egységek szerint történik: a) a jeles nap helye a vallásos hagyományban; b) a jeles nap szokásai (a táplálkozás-, lakás- és viseletkultúra jellegzetességei); c) az ünnepi tér és idő tényezői; c) viselkedéskultúra, közösségi normák; d) hiedelemcselekmények, hiedelmek. Egy-egy szokás rövid leírása során tehát – Niedermüller rendszerezését követve – a szokásrendszer materiális és transzformációs kódjait fogalmazom meg.¹⁵

Az egyházi év nagy ünnepekőrei

Karácsonyi ünnepekör

Advent

A télközépi, karácsonyi ünnepekör Európában a dramatikus jellegű szokások időszakának számít. Az ünnepi ciklus kezdetét különböző határnapokhoz kötik.¹⁶ A karácsonyi ünneplést megelőző böjti időszak az advent, aminek a legjelentősebb szertartása a hajnali „roráte” mise.¹⁷ Magyarfaluban az adventi időt „kicsi böjt”-nek nevezik (Bálint 1998:17. I). Az időszakot meghatározó előkészület kiterjed a gazdaságra, a környezetre, megjelenik szellemi, illetve lelki téren, közösségi és egyéni szinten egyaránt. A helyi népi vallásgyakorlásban a rorátén való részvétel mellett fontos aszketikus elem a szerdai és a pénteki böjt, a mulatság tilalma,¹⁸ valamint a

12. Marót Károly, Dégh Linda, Dömötör Tekla kutatásaiban (lásd Verebélyi 2005b:94).

13. Lásd: (Bálint 1938:14., Bathyin [1982] idézi Nagy 1989:151–152.; Nyíri 1975: 140, 142.; Schram 1972:5., Tatrai Karácsony Molnár 1997:13, Várnagy 1995:367, Verebélyi 2005b:103:118).

14. Vö. D. Török 1990:230., Verebélyi 2005b:104, 117.

15. Pl.: szerepek, szereplők, szövegek és egyéb akusztikus, vizuális, tárgyi kódok jelölése által. Niedermüller Péter nyomán szokáskódnak nevezzük mindazon materiális eszközök összességét, illetve transzformációs szabályok sorát, amelyek segítségével az egyén, a közösség megkonstruálja az adott szokáseseményt, létrehoz egyfajta kulturális „szöveget”. Niedermüller 1981a.

16. A római katolikus egyház liturgikus éve adventtel kezdődik, és karácsony első vecsernyéjéig tart (Várnagy 1995:435, Verbényi – Arató 1989:29, 264, Lásd Lackovits 2000: 9).

17. A „roráte” Szűz Mária tiszteletére elmondott votív misét (= szabadon választott) jelent (Verbényi – Arató 1989:89).

18. Adventi időben a farsangi bála készül helyi néptáncgyűttes műsora gyakorlásához a plébánostól kap engedélyt. Táncgyakorlataik, mulatságos összejövetelük ezáltal nem minősül bűnnek. A húsvéti nagyböjten ellenben

gyónás. A liturgikus irodalom advent vallásos szokásai között tartja számon az adventikoszorú-készítést,¹⁹ a „szálláskereső szent család” szokását, a Luca-napi búzaültetést, ágak kivirágoztatását, a betlehem-, valamint a karácsonyfa-állítást (Várnagy 1995:437–438). A felsorolt szokások helyi változatai a magyarfalusi kalendárium szokásai közt is megtalálhatók. Adventi időben a helyiek a hagyományos ételeket fogyasztják, ami főként a nyáron szárított, aszalt vagy sóval konzervált zöldségfélékből, gyümölcsökből áll.²⁰ A munka és áldomás közbeni tréfálkozásra két közösségi alkalom kínálkozik: a guzsalyosság és a disznóölés.²¹

Advent: a dramatikus szokások előkészületi ideje

A karácsonyi vagy újévi köszöntést, kalendálást ismeri és gyakorolja minden európai nép (Dömötör 1964:153–154, 158). A román kolindák és a csángók körében ismert magyar nyelvű karácsonyi énekek motívumegyezéseivel legutóbb Pozsony Ferenc foglalkozott.²² Magyarfaluban a kalendálás két típusát ismerik. Az egyházi eredetű éneklést és urálást, valamint a termékenységvarázsló búzavetést. Az előbbit Szilveszter napján, az utóbbit a téli napforduló ünnepén végzik.²³ A gyermekek advent alatt készülnek fel a dramatikus jelenetekre. A rendszeres találkozásokon történik meg a szerepkörök felosztása, a rítusszövegek begyakorlása, valamint a (rituális) tárgyak elkészítése. Az újévköszöntő, dramatikus játékoknak öt típusa ismert. (1) A „prunkusor”,²⁴ (2)

nyomás indok esetén engedélyezi a plébános egy-egy táncműsor gyakorlását.

19. Napjainkban kizárólag a templomba állítanak adventi koszorút.

20. Lásd: (Schram 1972:42).

21. E társas munka-összejöveteleknek különösebb vallásos jellege ugyan nem volt, de azokon számos népi vallásos ének is felcsendült, a „beszédék” (mesék) között pedig biblikus, paraliturgikus, apokrif történetek és legendák is elhangzottak. Napjainkban a fiatalokhoz hasonlóan az idősebbek is televíziónézéssel, ritkábban kocsmai beszélgetésekkel töltik el a hosszú téli estéket.

22. A szerző megállapítja, hogy a napjainkban is gyakorolt dramatikus szokások kevés szállal kapcsolódnak az erdélyi magyar hagyományhoz (Pozsony 1997:320, uő. 2000:58–83, uő. 2006:109), és egyre több román elemmel bővülnek.

23. Lásd: (Pozsony 1997:320, uő. 2006:201).

24. A szokás eredete nem tisztázott (Vö.: Bálint 1998:62). Magyarfalusi elterjedése az 1960-as évekre datálható. Virágkora a 80-as években volt, napjainkban már kevesen gyakorolják (Vö.: Schram 1972:45). Advent vasárnapjain a két kislány elkészíti a „prunkusor”-nak nevezett hordozható „kiskápolnát” (Vö.: Schram 1972:45), amivel Szilveszter estéjén bejárják majd a falut, miközben Jézus születését elbeszélő verset szavalnak, karácsonyi egyházi éneket énekelek. A kis dobozt krepp-papírral fedik, fényes tárgyakkal díszítik, belsejébe kis csengettyűt, fenyőágakat, valamint Szent Család- és Kisézus-képet ragasztanak. Középre kartonból készített, vattával tömött jászlat, benne fehér ronggyal letakart műanyag babát helyeznek. A „kápolna” felső részére két fogót ragasztanak, amit mindketten fognak.

a „bika”²⁵; (3) a „medve”²⁶; (4) a „kecske”²⁷, valamint (5) a hejgetés²⁸ vagy urálás²⁹ és az éneklés. Néhány magyarfalusi emlékszik még az egy-két alkalommal bemutatott betlehemes jelenetre, amit a korabeli, idegen származású falukántor próbált (sikertelenül) meghonosítani.

Karácsony

A karácsony Jézus születésének az ünnepnapja (Bálint 1998:139 I., Várnagy 1995:427).³⁰ Az ünnep szerkezete és jelentése az elmúlt évezredekben sokat változott (Pozsony 2006:192).³¹ A karácsonyi idő karácsony első vecsernyéjével kezdődik, és a vízkeresztet követő vasárnapig tart (Várnagy 1995:430).

Karácsony „szenvedeje”

December 24-ét Magyarfaluban karácsony „szenvedeje”-nek nevezik.³² Az ünnep „középtengelye” (Szacsvey 1999:219) az éjféli mise, amin régebben a család minden tagja részt vett. A karácsony családi ünnep (Tátrai 1990:249) Magyarfaluban is, a helyiek azonban ekkor „*elsősorban Krisztus születését ünneplik*” (N1). A modernizáció hatására a jeles napok, így a karácsonyi táplálkozásban is változás figyelhető meg (Szacsvey 1999:219., Pozsony 2006:196). A korábbi ünnepi ételeket³³ és italokat újak váltják fel, az étkezés lényege ellenben továbbra is a bőség és a közösségalkotás. Az ünnepi asztalon az egykor gyertyának támasztott Kisjézus- vagy Szent Család-kép helyére napjainkban üdvözlőlapok, fényképek kerülnek. A módosabb családok gyer-

25. Advent idejében „a kölykek (fiúk) csináltak bikát, kártyából, deszkából. Űrttek meg egy-egy kutyát s nyúzták le a bőrét, s szárították meg, s aztá súrolták le a szőrit a fécinek a fokával (élével). S aztá’ húzták fel a bikának a fejire, s tettek ló farkából szőrt, s aztá mikor húzták meg, akkor bögött. Húzták a bikát s uráltak. Vettek egy évegecskébe cibrért (erjesztett búzakorpa levét), vitték magikkal, töltött a kezére az, melyik húzta a szőrt, s az erőst zúgott. Máskor mikor foggyott el a cibre, akkor köptük meg a tenyerünket, s úgy húztuk” (N5). (Vö.: Bálint 1998:156).

26. A nádvirágból készülő medvebunda varrása közben a fiúk a szerepekhez tartozó szövegeket és azok dallamát tanulják. A jelenetet négy szereplő mutatja be: a dobos, a pénztárnok, a szájharmonikás és a „medve”, azaz a táncoló. A szerepköröket a játékosok bármikor válthatják egymás között. A román folklorista Ovidiu Birlea szerint a medvetánc elsősorban a moldvai románság hegyvidéki falvai körében jellemző. (Idézi Pozsony 1997:306, 308, 314).

27. A kecsketáncoltatás a fiúk (7–16 év közöttiek) játéka. A csoport összeállítása, a kecskebunda megvarrása, a fából ácsolt kardok faragása, valamint a rítushoz tartozó énekes versek megtanulása, gyakorlása ugyancsak advent alatt történik. Az egyes szerepeket (táncoló, kardütő, pénztárnok, muzsikus) a játékosok egymás közt felváltva játsszák. Lásd: (Iancu – Benedek 2005:148).

28. Az urálás a falusi legénység legjelentősebb köszöntő szokása, a csoportot az ügyesebb, rátermettebb, beszédesebb legény vezeti, aki a köszöntőversek szövegét előadja. Az urálást korábban hejgetésnek nevezték, s Faragó József szerint nemcsak nevében, hanem egészében is a moldvai román folklórból átvett tradíció (Faragó 1997:292, lásd Pozsony 1997:303).

29. Faragó Józseffel szemben Bálint Sándor szerint a hejgetés, urálás az újévköszöntésnek sajátos, a regöléssel, illetőleg egyes farsangi játékokkal rokon moldvai csángó megnyilatkozása (Bálint 1998:173–175). (Vö.: Dömötör 1988:573.) A kérdés alaposabb vizsgálatát moldvai vonatkozásban Demény 1994:134–150, Faragó 1997:288–289 (Diószén), Pozsony 1997:303 (Lujzikalagor, Szabófalva, Klézse, Gorzafalva, Onyest és számos Tatros menti település), Wichmann 1907:289 (Szabófalva) végezte el.

30. Az ünnepkör történeti elemei között találjuk a keresztény ünnepre, az évkezdésre és a napfordulóra utaló elemeket egyaránt. Lásd: (Dömötör 1964:152, Lackovits 2000:32, Tátrai – Karácsony Molnár 1997:225).

31. Lásd: (Lackovits 2000:32, Tátrai – Karácsony Molnár 1997:225).

32. Vö. karácsony böjtje, bőved est (Tátrai 1990:243).

33. A karácsonyi asztalon általában „ótatt” (kocsonya), „galuska” (töltött káposzta) és „sült” (ti. sült hús) található.

mekeihez ellátogat a Moș Crăciun (Télapó), aki a (ritka) karácsonyfa alá helyezi ajándékait.³⁴ Az ünnepi enteriőr voltaképp a tisztaságban, a szakrális tárgyak, szimbólumok előtérbe kerülésében mutatkozik meg (Szacsvey 1999:219).³⁵

Karácsony napja

A karácsony napi „nagymisén” a helyi plébános rendszerint több vendégpappal együtt celebrál, amire a falusiak sokáig visszaemlékeznek.³⁶ A mise végén a plébános felolvassa a jubilálók névsorát, invitálva az érintetteket az értük celebrálandó délutáni ünnepi szertartásra. Az ünnepi ebédet beteg-, rokon-, szomszédlátogatás követi (Petercsák 1985:29–34). A közösségi szolidaritás ilyenkor nagyobb expresszivitást kap, és általános az adakozás, a megbékülés szándéka is. Az ünnepnap méltó átélésére az ünnepi viselet is emlékezteti a hívőket. Az évközi vásár- és ünnepnapokkal ellentétben ezen a napon az emberek nem cserélik le ünneplőruhájukat.

2005 karácsonyától a liturgikus szokások terén két elemmel bővült a magyarfalusi szokásrepertórium: Bogdán Bernadett és Bogdán Ágnes vezetésével a fiatalok betlehemes állítanak föl a templomoltár előtt, az iskoláskorúak pedig a „nagymisét” követően betlehemes jelenetet mutatnak be. Karácsony másod- és harmadnapján valamelyik katonaságot már végzett legény két részből álló mulatságot (tánc, ill. bál) szervez a „II. János Pál Kultúrotthonban”.

A magyarfalusiak körében már alig ismert a halottak hazalátogatásához kötődő hiedelem (Pozsony 2006: 193–194). A házasságjósító szokások gyakorlása ellenben napjainkban is jellemző.³⁷

Aprószentek napja (december 28.)

A karácsonyi időhöz tartozik a gyermekek körében ismert aprószentek napi vesszőzés,³⁸ ami eredetileg egyházi szokás volt, majd a népi gyakorlatba szorult vissza (Dömötör 1964:163, Pozsony 2000:84–107, uő. 2006:199, Verebélyi 2005b:29–37).

Ó- és újév határán. Szilveszteri (dramatikus) szokások, hiedelmek

A népi kalendárium szerint Szilveszter az újesztendő első napjával szorosan összefüggő nap. Az év egyik leglátogatottabb miséjét követően a plébános felolvassa a főpásztor körlevelét, kiosztja a megrendelt kalendáriumokat, egyházi kiadványokat, és begyűjti a jászvásári, valamint a bákói szeminárium fenntartására és működtetésére szánt adományokat. Végül ismerteti a folyó esztendőben elhunytak és születtek számát.

A polgári év utolsó napján, az egyházi szertartást követően a magyarfalusi gyermekek és fiatalok házról házra járva dramatikus jelenetek („prunkusor”, bika, medve, kecske) bemutatásával köszöntik a gazdacsaládokat. Az éneklők vagy kántálók (Bálint 1998:116–119), a hejgetők vagy urálók ma román nyelvű kötött versszövegeket adnak elő. Az 1990-es évekig a szegény családok gyermekei körében gyakori volt a magyar nyelvű énekszövegek előadása is. A jelenleg az anyanyelvhasználat társadalmi és kulturális szinten történő kiszorulását jelzi. A magyar nyelvű szövegek az „elmúlt, régi, szegény világ”, kultúra maradványa, amelyet a társadalom pe-

34. Karácsonyfát első ízben a plébános állított a templomban, innen terjedt el az otthonokba.

35. A magyarfalusiak a templom változó, ünnepi dekorációját saját otthonukban „lefordítják”. A templomfalak freskói, azok elrendezése szintén nyomon követhető a szobabelsők kompozícióján.

36. „Olyan szép, mikor kórusba mondja a misét, az a sok pap! S egy-egy idegen páterka olyan szépen tud tanítani. Egy idegennel mintha jobban megfogadod a szavát, mint annak, akiét ismered, s akit ismersz” (N2).

37. „Karácsony szenvedéjén, mint a tegnap (azaz december 24.), aki nem evett s tartotta a szenvedőt (a böjtöt), akkor az megálmodta, hogy ki veszi el (ti. feleségül). Beszélget a legénnyel álmában” (N10).

38. A szokás azon archaikus képzeten alapszik, hogy az élő ágban rejlő erő érintéssel átvihető egy másik személyre. Lásd: (Pozsony 2006:199).

rifériáján élők köre működtet, és amely egyben e társadalmi rétegnek a szimbóluma (Vö.: Bar-na 1978:487). A hejgetők, urálók számos szövegvariánst ismertek. Napjainkban a két-három fős csoportok száma nem haladja meg a harmincat. A hejgetés befejeztével az ifjúság a helyi kultúrházba vonul, ahol a szilveszteri multság, a „revelion” kezdődik el. A fiatalok éjszakája a lokális kultúra egyik innovatív szegmensét alkotja. Ez részben a városi kultúrelemek átvételét, részben a mai fiataloknak a hagyományos kultúrához való viszonyát jeleníti meg. E kultúrate-remtésnek pontosan megjelölt főszereplői, szerepkörei, tárgyi szimbólumai, viselkedéskultúrája, nyelvi, zenei és mentális sajátosságai vannak. A szokások akkulturációs folyamata ellenben nem nevezhető zökkenőmentesnek. A kultúraformálás során a fiatalok ugyan a vonzó városi ideálok lokális szinten történő szervezésére törekcsenek, de a közösségi norma határait is figyelemmel kísérik. Multságuk utóélete az ünnepi tér és idő „szétfolyását” követő hétköznapok közbeszéd-ének főtémájaként élt tovább.

Szilveszterkor – akárcsak az év többi jeles napján – a szokások és hiedelmek az emberi életre, az állatállomány és a termés bőségre vonatkoznak (Tátrai 1990:261). A legtöbb képzet ellenben a házasságjósító szokásokhoz kapcsolódik.³⁹

Újesztendő napja (január 1.)

A január 1-jei évkezdlet a Gergely-féle naptárreform (1582) óta vált általánossá, véglegessé pedig 1691-ben, XI. Ince pápa idejében (Tátrai 1990:109). A változó évkezdlet következtében az évkezdő szokások és hiedelmek széthúzódtak az adventi időszak kezdetétől március elejéig (Dömötör 1964:164). A Kárpát-medencében és a Moldvában élő magyarság körében egyaránt elterjedt képzet volt, hogy az esztendő első napja a termékenység mágikus eszközökkel történő előidézésére alkalmas idő (Pozsony 2006:235). Ez a hit magyarázza a Magyarfaluban napjainkban is ismert, földműveléssel kapcsolatos jósló-varázsló szokás gyakorlását.⁴⁰ Újév másodnapján a helyi legénység táncmultságot szervez. E nyilvános közösségi alkalmaknak egyik fontos jelentősége abban áll, hogy a helyben élő közösség ideiglenesen távol élő, de ünnepi alkalmakra hazalátogató tagjairól információkhoz jut.

Magyarfaluban általános hiedelem szerint „*amilyen az újesztendő napja, olyan annak egész háza*” (N13), vagyis az újesztendő napja analogikusan az egész esztendőt jelképezi (Nagy 1989:157). Az idekapcsolódó további hiedelmek úgy tartják, hogy: „*nem szabadna aznap aludni. Az öregek azt beszélték, hogy ha aluszol, akkor egész nyáron aluszol, álmos leszel*” (N5). A legtöbb hitértékű hiedelem az időjárással,⁴¹ valamint az állatok termékenységét befolyásolni próbáló szokásokkal kapcsolatos.⁴²

39. „*Újesztendő estjén, december 31-én, ha egy leány úgy akarja, hogy férjhez menjen, megsüt egy lepényt, mint a tenyere, akkorát, sótalan legyen, s megeszi. Este mikor bé kezd alkonyodni, akkor elmenen s benéz a kútba. Mikor benéz a kútba, akkor ő meglássa azt, aki őt elveszi.*” (N10). Lásd: (Halász 2005:284, Bosnyák 1980:118).

40. „*Újév reggelén felkeresik a házakat, és búzát vagy búzán kívül kukorica, napraforgó, rozs, zab, árpa magvát szórják szét, miközben jókívánságokat mondanak: „Adjon isten bő bort, bő búzát, barackot, hosszú farkú malacot, sok kolbászt, pálinkát!”; vagy: „Búzával virágozzék kentek házik, s mindörökké virágozzék!”* Bosnyák S. 1980: 117.” (Idézi Tátrai 1990:110). Lásd: (Pozsony 2006:236).

41. „*A bábák mondták, hogy azon az éjjelen egy hagymából csinál kalandárt. Leteszi a hagymaleveleket az ablakba s tesztek bele sót, s melyikbe gyűl víz, abba a hónapba lesz eső. Amelyikbe nem ereszkedik, az száraz lesz*” (N13). Vö.: (Halász 2005:284).

42. „*Az újévi búzát... esszeseperték, és kivitték, tettek egy abrancsot, s betették oda... hogy a tyúkok hazatojjanak, ne menjenek el máshová.*” (Bosnyák 1980:117).

Vízkereszt (január 6.)

A vízkereszt vagy háromkirályok napja a nyugati egyházban a (szűkebb értelemben vett) karácsonyi ünnepkör záró- és a farsang kezdőnapja (Manga 1968:105–106, Tátrai – Karácsony Molnár 1997:30–37, vö.: Pócs 2005:149–164). Vízkereszt napján Magyarfaluban mindenki részt vesz a liturgián. A szertartás két helyszínen zajlik: a templomban, majd a plébánia s az azzal szomszédos család kútjánál. A szertartást követően: „*a népség menen s merit valamelyik kútból, s viszen haza szenteltvizet. Aztán otthon egy buszujokkal (balsalikommal) megszentelik a házat, a pajtákat, a mezőt, a kerteket*”(N13).⁴³ A szenteltvíz funkciója szerteágazó, jóformán a teljes emberi életvilágot felöleli (Bálint 1998:202 I.).⁴⁴ A mikrovilág szenteltvízzel történő „keresztelésének” gesztusa voltaképp az élettér Istennek történő felajánlása. A démoni világ ártó lényeit távol tartó, cselekedeteit megsemmisítő szenteltvíz betegségek kezelésében is hasznosnak bizonyul.⁴⁵

Házszentelés

A laikusok által végzett szentelést az egyház rituális benedikciója tetőzi, bár az utóbbi években a sorrend felcserélődött. Az egyházi adó befizetése, valamint az adományok begyűjtése⁴⁶ alkalmával a plébános, meghatározott szereplők kíséretében rövid imádsággal, szenteltvíz hintése alatt rituális benedikciót mond a házra és annak lakóira.⁴⁷ Az adminisztráció elvégzése alatt a plébános a szöttes kendővel letakart karosszékre ül (Bálint 1998:210).⁴⁸ A „vadházasságban” élő,⁴⁹ valamint az egyházi adót nem fizető családok és hajlékuk nem részesül benedikcióban. A Gáspár, Menyhért és Boldizsár nevek monogramjának ajtófélfára történő „füstölése” ma nem jellemző.⁵⁰

Húsvéti ünnepkör

Húsvéti idő

A húsvéti ünnepkör kezdetéről, időbeli kiterjedéséről a téma kutatói eltérően vélekednek.⁵¹ A tavaszi ünnepek dramatikus (pl. a húsvéti „kórindálás”) és nem dramatikus szokásainak (pl. tűzszentelés, vízszentelés, zöldág-szentelés stb.) sok eleme egyházi eredetű, amelyek azonban gyakran régebbi, „pogány” képzetekhez is kapcsolódnak (Dömötör 1964:96).

43. Lásd: (Bálint 1973:271, uő. 1998:199, Pozsony 2006:224).

44. „*Arra jó, hogy az ördög fél a szenteléstől, fél közeledni. Mert az azt jelenti, hogy meg van keresztelve, s nem menen reva az ördög.*” (N10, N13) „*Azt is mondják, hogy a rossz (ti. rontással okozott) betegségre is jó, de mi nem használuk*” (N5).

45. „*Ha neked rossz, iszol egy cseppet s jössz helyre (...). Az emberem (férjem) beteg, nem tudunk egy helyt ülni (egy szobában lakni), mert erőst beteg, veszti el magát (haldoklik), mert sokat szenved, én a szenteltvízzel haladok előre, azzal hintem, s így tudunk egy háznál élni*” (N10).

46. Korábban aprópénzzel szórt tál kukoricát vagy búzát, illetve sót is adományoztak az egyháznak. Lásd: (Tátrai 1990:115, Fazakas 1997:329).

47. A születési sorrendben térdelő családtagok nyitott kapunál és nyitott ajtónál várják a „házszentelőket”. A családfő égő gyertyát tart a kezében, amit a későbbiekben a „negyebíró”-nak (sekrestyésnek) adományoz. Lásd: (Nyisztor 1997:113–122, Pozsony 2006:86).

48. A szentelést követően a családfő után a gyermekek is a „vetett székbe” ülnek, és kívánságot fogalmaznak meg. Bálint Sándornál olvassuk, hogy a terített szék alá zab- és kukoricaszemeket tesznek, amit a szentelés után az aprójszággal etetnek meg.

49. Magyarfalusi nyelvhasználatban: „úgy élnek, mint a kutyák”.

50. Lásd: (Nyisztor 1997:113–122, Pozsony 2006:86).

51. A legrégebbi értelemben – az ünnepre való előkészületi időt is beleszámítva – a húsvéti ünnepkör farsang utolsó vasárnapjával kezdődik, és a pünkösd utáni szombattal ér véget (Halász 2002:355). Szűkebb értelemben a virágvasárnaptól fehérvasárnapiig tartó időszakra terjed ki (Dömötör 1964:96.; Tátrai 1990:148).

Nagyböjt

A nagyobb egyházi ünnepeket böjti, előkészületi idő előzi meg.⁵² Nagyböjt saját szertartása a szerdai, pénteki és vasárnap liturgiát megelőző keresztúti ájtatosság, amin a helyiek nagyszám-ban részt vesznek. Az élet minden szegmensére kiterjedő egyházi regulák a gyász körülményeit idézik fel. A virágvasárnapot megelőző hetet Magyarfaluban sükethétnek, a hét eleji vasárnapot pedig süketvasárnapnak nevezik, amit azzal magyaráznak, hogy egykor ebben az időszakban Szűz Mária semmit nem hallott Jézusról.⁵³

Virágvasárnap

Virágvasárnap Krisztus Jeruzsálembé történő messiási bevonulásának az emléknapja. A jeles nap sajátossága az egyházi szertartás keretében végzett zöldág- vagy barkaszentelés (Bálint 1998:257 I.).⁵⁴ A processzió, a templom háromszori megkerülése a fiatalok közül ma már kevesen vesznek részt.⁵⁵ A szentelményt az otthonokban nyilvános helyre helyezik, rendszerint a falvédő szőttekre, vagy a szentképek mögé, „mert azt mondtuk, hogy hol az a virág van, ott van az Isten” (Halász 2005:205). A zöldág, a „pimpó” (barka) a hozzá társított képzeteknek megfelelően számos funkciót tölt be.⁵⁶

Nagyhét

A nagyhét a húsvétot megelőző „csonka hét”, az előkészület és a vallásos megindulás testi és lelki tisztálkodásának az ideje (Halász 2002:365). Ezen a héten a magyarfalusiak közül többen nemcsak a böjtnapokon (szerda, péntek), hanem az ún. „édesnapokon” (kedd, csütörtök, szombat) is böjtöt fogadnak (Halász 2002:366). Az egyházi parancsolat értelmében a közösség gyónásra jogosult tagjai elvégzik gyónásuk, amihez idegen településen szolgáló gyóntatót is kapnak. Az ágyhoz kötött betegeket a helyi plébános személyesen is meglátogatja. Magyarfaluban a nagyhéten esedékes tavaszi nagytakarítás során az asszonyok újrameszelik a konyhát. A településközpont és a templom szomszédságában fekvő porták kapuit, kerítését szintén lefestik. A harangozó és segédjei kitakarítják a templomot, annak udvarát, rendezik a plébániát. A fölművelésre vonatkozó tiltások értelmében: „nagyhéten szerdáig lehet még szántani, nagycsütörtökön már nem eppe, nagypénteken pedig valóságos vétek” (Halász 2002:367. lásd Tátrai 1990:155). A csonka hétre vonatkozó fonástilalmat ma már nem tartják be (Halász 2002:362).

Húsvéti szent háromnap (Sacrum Triduum Paschale)

Nagycsütörtök

A nagycsütörtöki „utolsó vacsora” szertartása alatt „elhallgatnak” a harangok és az orgona, a gyász jeléül megszólalnak a „tókák” (kereplők) (Bálint 1998:273 I.).⁵⁷ Magyarfaluban többen

52. A hamvazószerdától húsvétvasárnapig tartó időszak Jézus negyvennapos böjtölésére és kínszenvedésére való emlékezés.

53. Napjainkban néhány idősebb lakos emlékszik az elnevezésre. A kifejezés a moldvai Bogdánfalván, Diószénben, Nagypatakon, Trunkon, Pusztinán is ismert (Halász 2002:363).

54. Lásd még: (Dömötör 1964:104–107, Iancu – Benedek 2005:119, Manga 1968:120, Petercsák 1985:51–57, Pozsony 2006:222).

55. A Halász Péter által idézett szokás értelmében egykor „a templomkerülést követően a deák bemegy a templomba, s bezárja az ajtót, a pap pedig kívülről a kereszttel háromszor megveri a templom ajtaját, közben imádkozik. A háromszori zörgetés után a deák beereszti a papot és a híveket” (Halász 2002:364).

56. A szentelmény a vihar eloszlatására a legalkalmasabb eszköz, ugyanakkor az ijedségtől megbetegedett gyermek gyógyítására is hasznos, hat a pszichikumra, és szerencsét hozó tárgyként is ismert. Lásd: (Bálint 1998:259–262, uő.: 1998:259 I.).

57. Egyes vélemények szerint a kereplés szokásában, nyomokban a gonoszűző zajscapás szertartása is jelen van

úgy tartják, hogy nagycsütörtökön azért tókálnak (kerepelnek), mert akkor „*bé van menve Krisztus és Szent Mihály arkangyallal a pokolba, hogy kössék meg Lucifert, amelyiket lehajtottak az égből*” (Halász 2002:368).⁵⁸ A kereplést a harangozó és segédjei végézik. Általános liturgikus szokás volt a nagycsütörtöki lábmosás, amit az 1970-es évekig gyakoroltak (Vö.: Halász 2002:369). Korábban ekkor „pirosították” a tojást, mert úgy tartották, hogy a „*tókaszonak meg kell kapnia a veres tojást*” (N10, N14) (Lásd: Halász 2002:369).

Nagypéntek

Jézus kereszthalálának napján a magyarfalusiak nagy számban vesznek részt az esti szertartáson.⁵⁹ Nagypéntek a vallásos hagyomány „legfeketebb” napja. A moldvai katolikus falvakban gyakori a fekete mágiához kapcsolódó praxisok igénybevétele (Peti 2003), ami kétségkívül részben a környező ortodox kultúra hatására terjedt el.⁶⁰

„*Nagypénteket (korábban) erőst megtartották ... nem hevítettek be a kuptórba (kemencébe), nem fogták be a marhákat, olyankor kondemnálták (ítélték) Jézust s nem szabadott. Nagyböjt volt, nem ettünk, de az állatokat megetettük, nem moskolódtunk (mosakodtunk), nem fészülködünk, csak imádkoztunk*”.⁶¹ A háromszori étkezés, egyszeri jóllakás egyházi előírását a 16–60 év közöttiek nagyrészt betartják. Böjti eledel gyanánt tejterméket vagy „fuszulykát” (paszuly) fogyasztanak. Nagypénteken történik a húsvéti péktermékek sütése: „*kozonák*” (kalács), „*kókenya*” (pászka)⁶² és kalács (fonott kenyér) vagy a (házi)kenyér. A nagypénteki varrás, hajmosás és fészülködés tilalmának napjainkban megtartói és megszegői egyaránt vannak (Halász 2002:375, 218), akárcsak a mezőgazdasági munkákra vonatkozó tilalmak esetében is.

Nagyszombat

Nagyszombat nagyböjt utolsó napja, a rá vonatkozó böjtöt aznap is megtartják, annak ellenére, hogy „*talán ezen a napon volt a legnagyobb a kísértés*” (Halász 2002:376). A húsvéti bárányt szombat este vagy vasárnap reggel vágják le. A nagyszombaton levágott bárányból készítik a húsvéti vacsorát, a „*csigert*”. A nap legfontosabb vallási eseménye a vigília. A helyiek a feltámasztási szertartáson használt és az új tűz lángjáról meggyújtott gyertyát a „*Szent Márta-imádság elmondásakor égetik*”. (N9; N2)

Húsvétvasárnap

(Tátrai 1990:154).

58. Mások szerint „*azért kötik fel a harangokat, mert Krisztus urunkat gyászoljuk*” (N5).

59. Az egyetemes könyörgéseket követő „Hódolat a Szent Kereszt előtt” szertartáson, Krisztus kínszenvedését elbeszélő antifónák, panaszénekek hangzanak el, amit a helyiek pátosszal adnak elő.

60. A romániai rendszerváltást követően a magyarfalusiak közül többen fordulnak az igazságtalanságot reális időn belül helyreállító fekete mágia „intézményéhez”. A megoldhatatlannak tűnő konfliktusok, problémák orvoslására sem a helyi normakontroll, sem a hivatalos hatalmi rendszer nem biztosít elegendő védelmet. Lásd: (Kinda 2005:21–56). A jól bevált népi, krízismegoldó (mágikus) stratégiák így továbbra is működnek. A nagypéntekhez kapcsolódó mágikus gyakorlatok több tragikus esettel végződtek, aminek következtében erős kollektív félelem, majd önvédelmi mechanizmus alakult ki. Az egyházi beavatkozás hatására mára csökkent e bizonytalan kimenetelű gyakorlatok igénybevétele.

61. Az archaikus népi imádságokból jól ismert „nagypénteki imádságot” az 1980-as években többen ismerték. Lásd: (Bosnyák 1980:121, Halász 2005:218).

62. A pászka eredetét néhányan apokrif történettel magyarázzák: „*Hát ez azért van (ti. pászkasütés), mert Szűz Mária örömebe, hogy Jézus feltámasztott azt csinált (ti. pászkát sütött), ami a legjobb: pászkát sütött s azért tartuk mi es. S ma úgy hívjuk a húsvétot es az ételt es, hogy pászka. Ez csak húsvétba volt*” (N10). Lásd: (Bálint 1998: 385–386 I., Halász 2002:376).

A liturgikus év középpontja a mysterium paschale (Várnagy 1995:371). Liturgikus értelemben a húsvéti idő ötven napig tart, Pünkösdvasárnapra zárul (Verbényi – Arató 1989:95, 145).⁶³ Húsvétvasárnap hajnalán a családanya a frissen merített vízbe egy piros tojást helyez, amiben az egymás után ébredő családtagok megmossák arcuk, hogy „szépek, hogy egészségesek legyenek egész esztendőben”(N11).⁶⁴ A rítus gyakorlását motiváló képzet szerint ez a víz a feltámadt Krisztus vérét szimbolizálja (Bálint 1998:404 I., Halász 2002:379). A húsvétvasárnap délelőtti étkezésem fogyasztja el a család a Krisztus áldozatát szimbolizáló bárányt (Bálint 1998:395) és a piros tojást,⁶⁵ miközben fogadja a folyamatosan érkező kóringáló (köszöntő) gyermekeket.⁶⁶ A település Nagyfalva és Zsórátok kótyja részében lakók úgy tartják, hogy a húsvétvasárnapot a családban kell megünnepelni. A hazalátogató és a rokonságot vizitáló családtagok fényképeket, videofelvételeket készítenek az ünnepi eseményekről. Általános hiedelem a húsvétvasárnap alvástilalom. Egyesek szerint aki aznap alszik, azt a nyári nyomtatáskor elveri az eső (Halász 2002:383). Az újesztendő napi hiedelmekhez hasonlóan, hogy a tyúkok ne tojjanak szét, „húsvét napján letesznek egy karikát, valami kereket, s abból etetik a tyúkokat” (Halász 2005. 152).

Fehérvasárnap

A húsvéti időszakot záró fehérvasárnapon Magyarfaluban is szokásban volt egykor a mátkázás (Bálint 1998:418–419, 422 I., Dömötör 1964:99, Tátrai 1990:166). A liturgikus hagyományból gyökerező testvérré fogadás szokása értelmében (Bálint 1998:422 I.) a fiatal lányok fehérvasárnapra újra piros tojást festettek, amit egymásnak ajándékoztak. Ez a gesztus a barátságkötést jelképezte. Azok a lányok, akiknek unokatestvére nem volt, azok vésárosságot, akiknek barátnője nem volt, azok pedig mátkaságot kötöttek. Ezt követően egymást mátkámnak vagy vésáromnak szólították, és ritkán tették hozzá az illető keresztnévét. A szokás része az is, hogy tudomást szerezzenek arról, hogy ki éli túl társa halálát: „Akinak a tojása elébb összetört, azt mondták, az hal meg elébb” (N13).⁶⁷

Pünkösdünnepkör

Pünkösd

Pünkösd, a harmadik isteni személy, a Szentlélek eljövételének ünnepével véget ér a húsvéti idő (Várnagy 1995:412). A moldvai katolikus kalendáriumban – az ortodox oroszokéhoz hasonlóan – a pünkösdöt megelőző, illetve követő napokat ruszáliának nevezik (Bálint 1998:440,

63. A húsvét egyházi liturgikus rendjének időpontját a niceai zsinat (325) határozta meg, a tavaszi napéjegyenlőséget követő holdtölte utáni vasárnapra helyezte.

64. Bálint Sándor a szlovákoknál ismert „aranyvízhez” kapcsolódó, karácsony éjjelén gyakorolt szokásról említ hasonló adatokat (Bálint 1998:76). Ugyancsak nála olvassuk, hogy néhány vidéken ilyenkor a kútba dobnak egy tojást (Bálint 1998:405). Vö.: (Halász 2002:379, Tátrai 1990:157).

65. A tojás közismerten egyike a termékenység jelképeinek (Dömötör 1964:96), és a legrégebb húsvéti eledelek közé tartozik (Bálint 1998:396–402 I.). A piros tojás szimbolikája igen gazdag Magyarfaluban. A helyiek úgy tartják, „hogy aki aznap nem eszik meg egy tojást, annak nincs húsvétja”; illetve „ha megeszed sósan, hogy sós lesz a tojás, akkor vizülsz egész nyáron, verítékezel. De ha nem sózod meg, akkor nem” (N10).

66. „Dicsértessék a Jézus Krisztus” mondják, köszöntésükért pedig piros tojást vagy édességet kapnak. „Isten fizesse meg!” – fogadja a gazda, majd „Istennek hagyjuk kendeiket!” szózással eltávoznak. „Isten hírével járjatok”. Vö.: (Halász 2002:380).

67. A vasárnapi mise után a templomudvaron megkötött életre szóló barátságból idővel szimbolikus viszony, majd emlék lett. A kezdeti sűrű összejárások, társas munkavégzések a felek házassága után felbomlottak, illetve a közösségi kapcsolatrendszer új formájává alakultak (pl. komaság).

Dömötör 1964:128). A Kárpát-medencében széles körben elterjedt, a hazai néprajzi szakirodalomban kimerítően elemzett magyar pünkösdi szokások szinte egyike sem található meg Magyarfaluban.⁶⁸ Összefüggésben lehet ez részben a Dömötör Tekla által írottakkal, miszerint a karácsonyi-húsvéti szokásokkal ellentétben a pünkösdi-májusi szokások kevésbé kötődnek az egyházi ünnepekhez (Dömötör 1964:124). A helyiek szerint régebben „...a hetvenes évekig pünkösdkor adtak olyan csipórkákat (bögréket) borral pománában (Isten nevében).⁶⁹ Tisztelték meg egymást. Akinek nem volt, annak adtak. Most is megtartsuk, a pünkösdot, a rokonok járják egymást s megtisztelik egymást” (N14).

Úr napja

A katolikus kalendárium a pünkösöd utáni második csütörtökre teszi Krisztus Testének és Vérének (oltáriszentség) az ünnepét, amit röviden úrnapnak nevez (Verbényi – Arató 1989:256). Az ünnepnapot Magyarfaluban kilencedik csütörtöknek nevezik. A liturgikus szertartás szerves része a rózsaszirmos ösvényen folyó szentségi körmenet, amelyet az erre a célra felállított zöld ágakkal fedett sátrak köré szerveznek. A (pünkösdi) rózsához kapcsolódó képzetek természetes kapcsolata abból a tényből adódik, hogy május a virágnylás, így a rózsanyílás fő ideje (Dömötör 1964: 129). A zöld ággal borított sátrakat a fiatalok készítik el. A körmenet élén a menyasszony ruhába öltözött, elsőáldozásban már részesült kislányok vonulnak, akik a ministráns kisfiúkkal együtt szórják a rózsaszirmokat. A processzió során megáldott zöld ágakat az asszonyok hazaviszik, és a későbbiekben mágikus célra (termékenység varázslás, démonűzés) használják.

Kalendáris szokások, az esztendő jeles napjai

A dolgozat további részében a magyarfalusi parasztkalendárium azon jeles napokhoz kapcsolódó szokásait foglalom össze röviden, amelyekről a három nagy ünnepkör kapcsán nem szóltam.

Farsang

A farsang időszaka vízkereszttel kezdődik, és a húsvétot megelőző negyvennapos böjt kezdetével zárul (Bálint 1998:146 II., Tátrai 1990:127). Végző soron a nagyböjti tánctilalmat megelőző mulatsággal töltött időintervallum. Magyarfaluban a nyilvános, közösségi mulatságokon néha „csúf ruhába” öltöztek.⁷⁰ A helyiek szerint „farsang utolsó csütörtöke a halottak csütörtöke. Akkor adtak pománát a hótnak. ... az volt az ő húshagyattik” (N1).

Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.)

Az ezen a napon szentelt gyertyát⁷¹ Magyarfaluban elsősorban a vihar oszlatására, betegség esetén, valamint a „Rossz” távoltartása céljából használják. A naphoz kapcsolódó hiedelem szerint: „ha csepeg az ereszhája, akkor hamar tavaszodik, ha nem akkor későn” (N13).⁷²

Balázs napja (február 3.)

A torokbetegség és más bajok ellen mondott „balázsáldást”⁷³ ma a gyermekek és az idősebb korosztály veszi csak igénybe.

68. Mint például a pünkösdkirály-választás, a házról házra járó pünkösdlés stb.

69. Isten nevében adni annyit jelent, mint a halottak üdvösségre jutásáért alamizsnát osztani.

70. A nők és a férfiak ruhát cseréltek, vagy valamilyen etnikumot vagy társadalmi réteget jelképező ruhát öltöttek magukra, korommal bekent arccal „maskaraskodtak”. Lásd: (Iancu – Benedek 2005:107, 139. Vö.: Bálint 1998:57., Dömötör 1964:88., Tátrai 1990:131.; Verebélyi 2005a:131).

71. Lásd: (Verbényi – Arató 1989:170., Bálint 1998:203 II., Dömötör 1964:93).

72. Lásd: (Bálint 1998:213 II., Tátrai 1990:120).

73. „Szent Balázs püspök és vértanú közbenjárására óvjon meg téged az Isten a torokbajtól és minden más bajtól” (Verbényi – Arató 1989:41, Bálint 1998:214–215 II.).

Húshagyat”

A húshagyat napi szokások azon kevés hagyományok közé tartozik, amely kontinuusnak mondható.⁷⁴

Hamvazószerda

Nagyböjt első napján, hamvazószerdán a helyiek is részt vesznek az esti liturgián és az azt követő, bünbánatot jelképező „hamvazás” szertartáson.⁷⁵ Egyesek szerint „*hamvazószerdán a hamut azért teszi a pap, hogy ne fájjon a fejed, ne menjen el, ne hagyjon el az eszed*” (N13). A napra vonatkozó szigorú böjt megtartása mellett az asszonyok a konyhaedényeket, evőeszközöket hamulével tisztítják meg (Vö.: Bosnyák 1980:120).

Gyümölcsoltó Boldogasszony (március 25.)

Gyümölcsoltó Boldogasszonykor az egyház Jézus születésének hírül adásáról emlékszik meg (Várnagy 1995:447). Az ünnep ihleti az Üdvözlégy és az Úrangyala imádságokat (Bálint 1998:286 II.), amit a magyarfalusiak előszeretettel imádkoznak. A férfiak „*ilyenkor oltották meg a fákat s ilyenkor üttek ki* (ti. rügyeztek) *a fák*” (N13).⁷⁶

Szent György (április 24.)

Bár a pápai kongregáció törölte a szentek sorából Szent György alakját (Bálint 1998:308 II.),⁷⁷ a magyarfalusiak körében napjainkban is népszerű.⁷⁸ A „régí” magyarfalusi időszámítás szerint Szent György napja a tavasz első napja. Ekkor történik az állatok kihajtása, amit számos hiedelem kísér, elsősorban az állatok egészségére, szaporaságára vonatkozóan (Barna 1979:97).⁷⁹ A széles körben ismert Szent György-legenda helyi variánsai sokban hasonlítanak a Legenda Aureában olvasható változattal. Korábban „*Szent György napján ástak egy darab földet s tették fel a kertre, vagy a kapura. Ahány kapuláb volt, annyi darabot tettek fel. S aztán abba szúrtak be egy-egy ágat. Utána mentek a misére*” (N5).⁸⁰ Néhány portára ma is állítanak „hompot”,⁸¹ leggyakrabban azonban zöld ágat helyeznek, ami szintén termékenységvarázsló, bajelhárító, gonoszűző szimbólumokként funkcionál. Szent György napját tehát a magyar nyelvterület más részeihez hasonlóan a moldvai néphit is rontásra, varázslásra, jóslásra tartja alkalmasnak.⁸²

74. „*Húshagyatkor vágtak egy tyúkot, ahol volt leány a háznál ott kettőt, ahol volt két leány, hármat, hogy egy maradjon otthon az öregnek, s egy-egyet vittek a leányok a táncba.. Sütöttek pánkót (lángost) es. Aztán jött el a legény este az apához, anyához, s kérte el a leányt a táncba. A legény vitt egy korsó bort, s a leány vitte a pánkót s a tyúkot. Hogy legyen jó étele, szeresse a legény. Mentek a táncba.*” (N2) „*Éjfél előtt egy esfert órával (negyedórával) hamarabb konditották meg* (ti. a harangot), *hogy legyen idejük végezni a mulatsággal.*” (N1) Vö.: (Barna 1979:175).

75. Vö.: (Bálint 1938:57, Bárth 1990:403, Halász 2002:361, Tátrai – Karácsony Molnár 1997:82-105).

76. Vö.: (Tátrai 1990:144).

77. Bálint Sándor szerint a népeletkutatásnak vizsgálnia kellene azt, hogy Szent György alakja és szimbóluma, legendája miként szövődik bele mégis a (magyar) jámborságtörténetbe, hagyományvilágba (Bálint 1998:308 II.).

78. Emlékét út menti szakrális kisépitmény (Lásd Iancu – Benedek 2005:14, 104.), valamint növénynev is őrzi. Lásd még: Halász 2002:360).

79. Lásd: (Bartha 1984:71–72, Dömötör 1978:539–540, Petercsák 1985:57–58, Tátrai – Karácsony Molnár 1997:79, Tátrai 1990:145).

80. A kapu, az ajtó és általában a kint-bent elválasztó határok mágikus cselekvésekre alkalmas terek. Lásd: (Pócs 1964, vö.: Verebélyi 2005a:137, 157).

81. Ezt kevés helyen cselekszik, „*mert azt mondják, hogy ha teszel, olyan földdarabokat, s ha kiszárad, akkor más világon kell öntözned*” (N19) Vö.: (Tátrai 1990:146).

82. Ha Szent György napja: „*előtt görget* (mennydörög), *akkor egy darab vasval ütjük a fejünket, hogy legyen egészségesekek, mint a vas*” (Halász 2005:73, 123). Lásd: (Tátrai 1990:146). Szerelmi varázslásról Lásd: (Bosnyák

Szent Illés (július 20.)

Illés napján Magyarfaluban egykor munkatilalom volt érvényben, mert azt képzelték, hogy aki aznap a mezőn dolgozik, abba belecsap a villám, a termést pedig elveri a jég. Ma is elterjedt hiedelem szerint Illésnek nem szabad megtudnia a neve napját, mert elpusztítaná a világot.⁸³ A legtöbb hiedelem az időjárással kapcsolatos.⁸⁴

Nagyboldogasszony (augusztus 15.)

A legősibb önálló Mária-ünnepet (mennyebevétel) (Várnagy 1995:447) Magyarfaluban „Szentemária”, azaz Szent Máriának nevezik. A moldvai magyarok e napon⁸⁵ liturgikus szertartás keretében mindenféle virágot, gyógynövényt szenteltetnek, amit különböző betegségek gyógyításában és az időjárás befolyásolására irányuló szokásokban felhasználtak.⁸⁶

A magyarfalusi „szentistán”, Kisasszony-napi búcsú (szeptember 8.)

A mai magyarfalusi templombúcsút a szeptember 8-ához⁸⁷ legközelebb eső vasárnapon, illetve az azt követő hétfőn ünneplik.⁸⁸ A búcsú azon egyházi és társadalmi ünnepek közé tartozik, amire a távol élő családtagok hazlátogatnak. A szomszédos települések búcsújárói szintén növelik az ünneplő közönség számát.⁸⁹ A szomszédos katolikus vallású települések plébánosai liturgikus szolgálatot teljesítenek az adott település búcsúján, ami a helyiek számára sokáig emlékezetes marad.⁹⁰ A búcsú fő attrakciója a nyilvános tánc volt, amire korábban mindenki hivatalos volt. Napjainkban csak „*az ifjúság vigadozik, csinál táncot. Este van báljuk. Régebben itt volt a búcsú (tánc és vásár) a kapum előtt, akkor táncoltam, amikor akartam. Most?*” (N1) (Iancu – Benedek 2005:137). Az idősebb korosztály hiányolja a mai búcsúból az egykori „*kerek krincsót*”⁹¹ (körhintát), *muzsikát, cirkuszt, bonboneriákat, herbucosakat* (dinnyéseket)” (N1). Egyesek szerint a mai búcsú nem sokban különbözik egy évközi vasárnaptól.

Mindenszentek napja (november 1.) – halottak napja (november 2.)

1980:123).

83. Egyik legendaváltozat szerint Illés „*eröst hamis (szigorú) volt! Eröst hamis volt, mert ő eröst haragszik a világra, mert eröst rossz a világ. Neki a kezibe van adva az erő, a nagyhomályokra, az időre (ti. időjárásra)*” (N10, N13). Vö.: (Bálint 1998:77 III., Bosnyák 1980:29, 31).

84. Viharidőben „*be kell ütni egy fecit az ajtó után*”, (N2) vagy „*kiküldenek egy gyermeket, melyik kicsike, hét eszten-dőn aluli, mikor az első kövek hullni fognak, akkor vegyen fel egy marék követ, mert aztán többet nem hull a jég. Mer annak van értelme, Isten sajnálja meg őt, s akkor megáll a jégverés*” (N10). Érdekes volna összevetni a Szent Donát napjához kapcsolódó villámcsapásról szóló elbeszélésekkel. Lásd: (Bartha 1984:74). A méhészek hiedelmeiről lásd: Halász 2005:160).

85. Megjegyzendő, hogy az ortodox egyházban Keresztelő Szent János ünnepén áldják meg a gyógyfüveket, virágokat. Lásd: (Bartha 1986:35).

86. Elterjedt hit, hogy „*aznap melyik virágot leszakasztod, az mind szent virág*” (N14) hiszen „*a páter csak csinálja meg a formát, hogy szentel ő es, de azok a virágok Szente Máriától vannak megszentelve!*” (N1) Vö.: (Tátrai 1990:198, 420).

87. Szűz Mária születésének emléknapja (Várnagy 1995:448).

88. „*Régebb Szent Király István napján tartottuk, szeptember kettedikén. De aztán eljött ide egy páter hezzánk s kivette azt a szentet, Mihai Unguru, úgy hitták. S tették Szűz Máriát szeptember nyolcra*” (N1). Halász Péter adatai szerint 1945-ben Szent István első vértanúra cserélték az oltárképet, néhány évtizeddel később pedig Kisboldogasszonyra (Halász 1981:9).

89. „*Jöttek Lányikból, jöttek Valeni-ből, Horázesti-ből, Petresti-ből, Szászkuétról, Ploszkucénról, Kelugerból, Bogdánfaluból ... Annyi világ volt, hogy sehová nem láttál, csak eléd. A gyermekeket, ha elvesztették, nem kapták meg*” (N5).

90. Lásd: (Iancu – Benedek 2005:123, vö.: Bárh 1990:367).

91. Lásd: (Iancu – Benedek 2005:110, 111, 112).

A katolikus egyházban mindenszentek napja mindazon megdicsőült lelkek ünnepe, akikről „megszámlálhatatlan sokaságuk” miatt a kalendárium külön-külön, név szerint nem emlékszik meg.⁹² Az esztendő jeles napi szokásaihoz is kapcsolódó halottkultusz a november eleji mindenszentek, halottak napi rituálékba csúcsosodik. Ekkor szokás a halottak emlékezetére a sírok és a temető tisztítása, díszítése, valamint a gyertyagyújtás. A néphit szerint ilyenkor hazlátogatnak a halottak, ezért számukra is megterítenek, vagy az üdvösségükre szánt alamizsnát a temetőbe viszik és a szegények között szétosztják (Vö.: Tátrai – Karácsony Molnár 1997:156). Magyarfaluban mindeközben szólnak a harangok. A helyi halottkultuszt heterogenitás jellemzi, vagyis a hivatalos szertartás mellett a néphit számos (attól eltérő) tradíciót is ismer. Mindenszentek és a halottak napja közti éjszakán például a magyarfalusiak szerint a templomban a halottak miséznek. A népi vallásgyakorlatra jellemző, halottak lelki üdvéért adott alamizsna vallásjogi, morális, őszintén teljesítendő kötelezettség.⁹³ Az adományozásban fontos tényező a halott néven nevezése, ennek hiányában a jócselekedet kárba vész.⁹⁴

Szent Borbála (december 4.)

A szent jeles napjához leginkább házasságjósító szokások kötődtek (Lackovits 2000:10), aminek a nyomait már csak az emlékezetben találjuk.⁹⁵

Szent András (november 30.)

András napja a gazdasági esztendő lezárásának (Lackovits 2000:13) és az egyházi év kezdetének a napja. „A Szent András alakjához és napjához fűződő moldvai csángó hagyomány egyedül áll a magyar, de tudomásunk szerint a latin szertartású, középkortól ihletett nyugati hiedelemvilágban is” (Bálint 1998:570 III.). A jeles naphoz kapcsolódó magyarfalusi szokásokat első ízben Hegedűs Lajos közölte (Hegedűs 1952:258–259). Magyarfaluban ma is szokás Szent András napján ronggyal „visszafelé sepregetni”, *„mert azt mondták, hogy jöjjön a jó, a gazdagság a házhoz, ha leány van, akkor a kérő. A rossz pedig, fusson el”* (N10).⁹⁶ A helyiek újabban nem a farkas, hanem a fermeka (rossz, rontás) ellen védekeznek (Bosnyák 1980:126, Halász 2005:113).

Szeplőtelen fogantatás napja (december 8.)

A Mária-tisztelet a magyarfalusi nők és idősebb férfiak körében igen jelentős, a hajnali rórátn sokan vesznek részt. A Mária-tisztelet kapcsán alakult ki az a képzet, miszerint a „hajonfejt” (fejkendő nélkül) járó asszonyok imádságát Mária nem hallgatja meg (Bosnyák 1980:113).

Luca-nap (december 13.)

A lucabúza sarjasztatása ősi primitív természetvarázsló, vegetációs kultuszból szublimálódott liturgikus hagyomány (Bálint 1998:87 II., Lackovits 2000:32), amit a mai magyarfalusiak kö-

92. Az egyház tanítása szerint továbbá ezen a napon az élő és az elhalt hívek titokzatos közösséget alkotnak (Bálint 1998:465 III., Tátrai – Karácsony Molnár 1997:156, Verbényi – Arató 1989:173).

93. *„Amikor nem adnak pománába, akkor jönnek haza éjjel s lopnak a halottak”* (N9).

94. *„Meg kell mond a nevét a hótának, mert sokan vannak, s ha nem mondd meg, akkor nem menen bé neki* (ti. nem neki számoltatják fel)” (N10).

95. A házasságra érett, eladósorban álló lányok egykor levágtak egy cseresznye- vagy meggyágot, és azt karácsony éjszakáig vízben áztatták. Amennyiben kihajtott, úgy a következő évben a lány férjhez ment. A Kárpát-medence egyes vidékein ismert Borbála-imádságok egyik változatával sem találkoztam Magyarfaluban (Vö.: Bálint 1998:25 II.).

96. Ugyanebből a célból *„fokhagymáztuk meg a kapukat mer akkor nem jött oda a farkas, vaj összeköttük az ollónak a szárait, hogy a farkas meg ne egye a juhokat”* (N14). Lásd: (Bosnyák 1980:126, Halász 2005:112, Pozsony 2006:258, Tátrai 1990:210).

zül kevesen ismernek.⁹⁷ Korábban ezen a napon búzát ültettek a családok, ami karácsonyra ki-
zöldült, és az ablakba került.⁹⁸

Összegzés. A magyarfalusi kalendáris szokások funkciói

E rendkívül rövid szokásleírásból is kitetszik, hogy a cselekményekből és hiedelmekből formálódó szokások legfőbb funkciója a közösség életének a szabályozása, valamint a kulturális információ rendszerezése, tárolása és működtetése. A szokások a kultúra kognitív magját alkotják, amely nem pusztán tudati, hanem pszichikai „élményt” is nyújt (Graf 2001:14–15). A moldvai magyar közösségek szokásai ezen túlmenően a lokális kultúra etnikai specifikumait is kifejezik, ezek az „etnikai” szokások pedig az adott kultúra megkülönböztető jegyeinek is tekinthetők (Niedermüller 1987:304). A szokásrendszer ebben az értelmezésben, forma szintjén, kifelé megkülönbözteti az egyes csoportokat, míg a tartalom szintjén, befelé azonos orientációs mintákkal látja el az egyazon közösséghez tartozókat (Niedermüller 1987:310). A szokások mindig a jelenre irányulnak, aktuális igényt elégítenek ki, ami az azokat alkotó állandó és a változó elemek folyamatos differenciálódását vonja maga után (Keszeg *idézi* Székely 1999:5–6.). Gyakorlásuk mindig valamilyen célból történik.

A szokások legjelentősebb szerepét a helyi kultúra, normarendszer áthagyományozásában, valamint a legifjabb generáció helyi közösségbe, lokális kultúrába történő szocializációjában látom. Magyarfaluban a társadalmi érintkezés közege, a kultúra hagyományozódásának a formája ma is a szóbeliség. A szokások a helyi kultúra és normarendszer „intézményeiként” funkcionálnak.⁹⁹

A magyarfalusiak számára a valódi ünnep a szakrális ünnep (Kotics 1997:40, D. Török 1990:234). A közösség számára a tulajdonképpeni (vallásos) ünnepek adnak alkalmat arra, hogy az egyének jobbik, szebbik, keresztényibb, egyszóval „ünnepi” énüket nyilvánosan is prezentálják, kozmikus életérzésüket ciklikusan kifejezhessék. Társadalmi vonatkozásban az ünnepi tér azt a közeget jelenti, amelyben a szerepek betöltéséhez szükséges szimbolikus megerősítést a tagok (a közösségtől) megkapják. Ugyancsak presztízs és társadalmi rang- és értékmérő az ünnepi lakoma, a bőség és a ruházat. A közösségi szolidaritás, a halottkultusz úgyszintén az ünnepnapi szokásokhoz kötődik. A szokások tehát voltaképp azok a kapcsolatformák, amelyek a teljes életet és közösséget (*az egyén–a másik ember–az elhunyt, ill. az Isten*), valamint a három időegységet (*múlt–jelen–jövő*) felölelik.

Az ünnepi struktúrának van egy általános vonatkozása, és van egy személytől függő oldala (Verebélyi 2005a:128). Ez utóbbin a szokások végrehajtására jellemző sokszínűséget értem. A szokásvilág a kultúra azon tartománya, amely a tradicionálisan áthagyományozott normák

97. Néhány idős emlékezete szerint „*a régi öregek széket állítottak azon a napon, amit elvittek aztán az éjjeli misére, a templomba, s mintha úgy lett lennek, hogy aki felült arra a székre, az meglátta, hogy ki a bosszorkány, az ártó, mert az nem állt szembe az oltárral, hanem háttal, s arról meg lehetett ismerni*”. (N10) (A visszaemlékezést történetesen a település egyetlen Luca nevű lakosa mondta el.)

98. Szűk körben ma is ismert hiedelem szerint „*Ha valami munka nehezen készül el, azt mondják: na ez es olyan nehezen készül, mint a Luca széke. Mert Luca es elkezdte Luca napján a széket fonní, széket font, karácsony éjfélig kötöte, akkor fejezte be*” (Bosnyák 1980:127, vö.: Tátrai 1990:227).

99. Az újévi „urálók” például a dramatikus jelenetek bemutatása során a közösséghez tartozó családok, családtagok és otthonok, sőt a saját rokonságuk (térbeli) megismerésére tesznek szert. Egy bizonyos kortól fogva a faluismeret elengedhetetlen tényező. A morális természetű, kollektív norma szerint működő lokális köszönési formulák, „kapcsolattartó beszédaktusok” megkövetelik a település és a közösség pontos ismeretét. Lásd Vargyas Gábor 2006-ban megjelent tanulmánya (Vargyas 2006:326–353).

betartása mellett az egyéni artikuláció számára is teret biztosít. Miként említettem, egy-egy nagyobb ünnepi alkalmon a közösség létszáma többszörösére nő. A „mozdulatlan” közösség és a gyakran ideálisnak hitt külvilág között közvetítő, mobilis réteg nemcsak térbeli, hanem történeti dimenziót vetít a helyi kultúrára. Az ideiglenesen városon, külföldön tartózkodó, de rendszeresen hazajárók közvetlenül és rövid idő alatt hatnak a helyi tradícióra. E társadalmi természetű szerepen túl a szokások másik jelentősége az egyéni és közösségi krízishelyzetek kiküszöbölésében van. A rituális keretek és/vagy mágikus technikák által természetfeletti attribútumokkal felruházott tárgyak, valamint a szakrális kommunikáció (ima, ráolvasás) segítségével az ember – meghatározott „jeles” napokon – megkísérli a kiváltó okok megszüntetését, a rend helyreállítását.

ADATKÖZLŐK JEGYZÉKE

A gyűjtés helyszíne: Magyarfalu, ideje 2001–2006.

Beszélgetők névsora:

Adam Maria (N1) szül. 1946.

Avădăni Roza (N2) szül. 1925.

Bondea Aurica (N3) szül. 1928.

Gusa Ana (N4) szül. 1918.

Ghiurca Ferent (N5) szül. 1932.

Bogdan Roza (N6) szül. 1934.

Iancu Ana (N7) szül. 1934.

Iancu Bibiana (N8) szül. 1970.

Iancu Eduard (N9) szül. 1976.

Iancu Elena (N10) szül. 1938.

Iancu Eugenia (N11) szül. 1976.

Iancu Marius (N12) szül. 1985.

Iancu Pavel (N13) szül. 1947.

Pogar Ana (N14) szül. 1936.

Pogar Ana (N15) szül. 1955.

Pogar Catalin (N16) szül. 1992.

Pogar Ciprian (N17) szül. 1988.

Pogar Gabriela (N18) szül. 1990.

Talas Silvia (N19) szül. 1946.

Talas Tereza (N20) szül. 1938.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bálint Sándor 1938: *Népünk ünnepei. Az egyházi év néprajza*. Budapest: Szent István Társulat.

Bálint Sándor 1998: *Ünnepi kalendárium I–III*. Szeged: Kossuth Ny.

Barna Gábor 1978: Hiedelmek és szokások Nagykovácsán. Adatok a mezőváros folklórához. In Novák László (szerk.): *Tanulmányok Nagykovács történetéből és néprajzából*. Nagykovács: Arany Múzeum, 433–499.

Barna Gábor 1979: *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Barna Gábor 2000: Vendégekönnyvek kegyhelyeken, kórházakban és szállodákban – a ritualizált viselkedés új írásos formái. In Kuti Klára – Rásky Béla (szerk.): *Azonosságok és különbözőségek*. Kiadja az Osztrák Kelet- és Délkelet-Európa Intézet Budapesti Kirendeltsége és a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, 29–42.

Bárth János 1990: A katolikus magyarság vallásos életének néprajza. In *Magyar Néprajz VII*. Budapest: Akadémia Kiadó, 331–424.

Bartha Elek 1984: Etnikus különbségek és a vallások integráló ereje. In Kunt Ernő–Szabadfalvy József – Viga Gyula (szerk.): *Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon*. Miskolc: Herman Múzeum, 97–103.

Bartha Elek 1986: *Házkultusz a magyar folklórban*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.

Bell, Catherine 1992: *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford

Bosnyák Sándor 1980: *A moldvai magyarok hitvilága*. Folklór Archívum 12. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.

Ciubotaru, Ion H. 1998: *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare I. Arhitectura tradiționala. Textile de interior. Portul popular de sarbatoare*. Iași: Presa Bună.

Ciubotaru, Ion H. 2002: *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare II. Obiceiuri familiare și calendaristice*. Iași: Presa Bună.

Ciubotaru, Ion H. 2005: *Catolicii din Moldova. Universul culturii populare III. Poezia obiceiurilor tradiționale. Literatura populară. Folclorul muzical*. Iași: Presa Bună.

Csoma Gergely 2000: Karácsonyi megénekelés Moldvában. *Honismeret*. XXVIII. évf. 6. sz. 65–66.

Csoma Gergely 2002: A moldvai magyarok karácsonyi szokásairól. *Turán V*. évf. 6. sz. 47.

Demény István Pál 1994: A hejgetés meg a sámánének. *Néprajzi Látóhatár*. III. évf. 1–2. sz. 135–150.

Domokos Pál Péter 1993 (2003): Csángómagyar lakodalom. In Péterbencze Anikó (szerk.): *„Moldvának szíp tájaind születtem...”* Jászberény, 91–94.

Domokos Pál Péter 2001: *A moldvai magyarság*. Budapest: Fekete Sas.

D. Török Zsuzsa 1990: Kultúra és szakralitás a moldvai csángóknál. *Szociológia*. 1–2. 223–236.

Dömötör Tekla 1964 (1983): *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Dömötör Tekla 1972: *Magyar népszokások*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Dömötör Tekla 1974 (1983): *A népszokások költészete*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Dömötör Tekla 1981: Rítus. In *Magyar Néprajzi Lexikon 4*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Duma Dániel 2005: A húsvéti ünnepkörhöz tartozó szokások a moldvai magyaroknál. *Moldvai Magyarság*. XV. évf. 3. sz. 7–10.

Eliade, Mircea 1987: *Szent és profán*. Debrecen: Alföldi Ny.

Faragó József 1997: Újév a moldvai Gyoszenyban. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kolozsvár, 286–302.

Fazakas M. Izabella 1997: Az egyházi év ünnepei Bogdánfalvában. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kolozsvár, 324–341.

Gazda László 2005: *Codex*. Bibliotheca Moldaviensis sorozat. Csíkszereda: Hargita Kiadóhivatal.

Graf Orsolya 2001: A hiedelmek szerepe. In Pócs Éva (szerk.): *Két csíki falu néphite a századvégen*. Budapest: Európai Folklór Intézet – Osiris, 13–80.

Halász Péter 1981: Magyarfalu helynevei. *Magyar Névtani Dolgozatok* 19. Budapest

Halász Péter 2002: *Bokrétába kötögetem vala. A moldvai magyarok néprajzához*. Budapest: Európai Folklór Intézet.

Halász Péter 2005: *A moldvai csángómagyarok hiedelmei*. Budapest: General Press.

Harangozó Imre 1997: „Áldja meg az Isten ez háznak gazdáját...” Adalékok a moldvai magyarok karácsonyi és újévi szokásainak vizsgálatához. In Buka László (szerk.): *Válogatott írások a regőlésről*. Debrecen: Magányos Kiadó, 153–156.

Hegedűs Lajos 1952: *Moldvai csángó népmesék és beszélgetések*. Budapest: Közoktatásért Kiadó.

Honko, Lauri 1997: Zur Klassifikation der Riten. Temenos, II., 61–77. Magyar fordításban megjelent: A rítusok osztályozásához. Barna Gábor (szerk.): *Folklorisztikai olvasmányok*. Szeged, 31–51.

Hoppál Mihály – Niedermüller Péter 1983: *Jelképek-kommunikáció-társadalmi gyakorlat. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből*. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont.

Iancu Laura – Benedek Katalin 2002: *Johófiú Jankó. Magyarfalusi csángó népmesék és más beszédek*. Velence: Somhegyi Kft.

Iancu Laura – Benedek Katalin 2005: *Magyarfalusi emlékek*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet.

Jerney János 1851 (1844–1845): *Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844. és 1845. I. Pest*

Kallós Zoltán 1958: Hejgetés Moldvában. *Néprajzi Közlemények* III. 40.

Keszeg Vilmos 1999: Ajánlás – bevezetés Székely Ferenc Jeles napok, ünnepek, szokások Vasadon című kötetéhez. In Székely Ferenc *Jeles napok, ünnepek, szokások Vasadon*. Kolozsvár, 5–7.

Kinda István 2005: A társadalmi kontroll és intézményei a moldvai falvakban. In Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Adaptáció és modernizáció a moldvai csángó falvakban*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 21–56.

Kós Károly 1949: Moldvai csángó menyegző. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kolozsvár, 96–105.

Kotics József 1986: *Kalendáris szokások a Medvesalján*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem: Piremon.

Kotics József 1997: Erkölcsei értékrend és társadalmi kontroll néhány moldvai csángó faluban. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kolozsvár, 36–55.

S. Lackovits Emőke 2000: *Az egyházi esztendő jeles napjai, ünnepi szokásai a bakonyi és Balaton-felvidéki falvakban*. Veszprém: Veszprém Megyei Múzeum Igazgatósága.

Lükő Gábor 1936 (2002): *A moldvai csángók*. Budapest: Táton.

Manga János 1968: *Ünnepek, szokások az Ipoly mentén*. Budapest: Akadémia Kiadó.

Nagy Olga 1989: *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Budapest: Gondolat.

Nyisztor Tinka 1997: „Rendes” temetés Pusztinában. In Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kolozsvár, 106–112.

Niedermüller Péter 1987: Irányzatok és módszerek a néprajzi szokáskutatásban. *Népi Kultúra – Népi Társadalom XIV*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 291–317.

Nyíri Tamás 1975: Homo festivus. In Szennay András (szerk.): *Régi és új a liturgia világából*. Budapest: Szent István Társulat, 138–152.

Petercsák Tivadar 1985: *Népszokások Filkeházán*. Debrecen: Kossuth Lajos Tudományegyetem.

Peti Lehel 2003: A fekete mágia szociális egyensúly-ellenőrző szerepe a moldvai csángó falvakban. A lopás hiedelmei. In Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek 19.) Kriza János Néprajzi Társaság. Kolozsvár, 159–174.

Pócs Éva 1964: Zagyvarékas néphite. *Néprajzi Közlemények IX*. 3–4.

Pócs Éva 2005: Vízkereszt és Szent György napja Gyimesközéplekon. In Bárh Dániel (szerk.): *Ünneplő. Írások Verebélyi Kincső születésnapjára*. Budapest: ELTE Folklore Tanszék, 149–164.

Pozsony Ferenc 1997: Újesztendei szokások a moldvai csángóknál. In uő. (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 5. Dolgozatok a moldvai csángók népi kultúrájáról*. Kolozsvár, 303–323.

Pozsony Ferenc 2000: „Adok nektek aranyvesszőt...”: *dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Csíkszereda: Pro-Print.

Pozsony Ferenc 2006: *Erdélyi népszokások: egyetemi jegyzet*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

Pozsony Ferenc et alii. (szerk.) 2006: *Csángó bibliográfia*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

Schram Ferenc 1972: *Turai népszokások*.

Seres András 1991: Húsvéti népszokások Moldvában. *Háromszék*. Március 29.

Szacsvay Éva 1999: A karácsonyünnep változásai. In Benedek Katalin – Csonka-Takács Eszter (szerk.): *Démonikus és szakrális világok határán*. Budapest: MTA Néprajzi Kutatóintézet, 617–623.

Székely Ferenc 1999: *Jeles napok, ünnepek, szokások Vasadon*. Erdélyi Gondolat

Tátrai Zsuzsanna 1990: Jeles napok – ünnepi szokások. In *Magyar Néprajz VII*. Budapest: Akadémia Kiadó, 7–102.

Tátrai Zsuzsanna – Karácsony Molnár Erika 1997: *Jeles napok, ünnepi szokások*. Budapest: Planétás.

Tánczos Vilmos 1996: *Gyöngyökkel gyökereztél. Gyimesi és moldvai archaikus imádságok*. Csíkszereda: Pro-Print.

Tánczos Vilmos 1997: Hányan vannak a csángók? In *Magyar Kisebbség III*. 1–2. 370–390.

Tánczos Vilmos 1999: *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és életterük*. Csíkszereda: Pro-Print.

Tánczos Vilmos 2000: *Eleven ostya, szép virág*. A moldvai csángó népi imák képei. Csíkszereda: Pro-Print.

Tánczos Vilmos 2001: *Nyiss kaput, angyal! Moldvai csángó népi imádságok – archetipikus szimbolizáció és élettere*. Budapest: Püski.

Trunchi Péter 2004: Külsőrekecsini menyegző. *Csángó Tükör*. II. évf. 2–3. sz. 8–9.

Vargyas Gábor 2006: „Lefelé jártak?” Kapcsolattartó beszédaktusok Lészpeden. A moldvai csángók „beszédnéprajzához”. In Ekler Andrea – Mikos Éva – Vargyas Gábor (szerk.): *Teremtés. Szövegfólklorisztikai tanulmányok Nagy Ilona tiszteletére*. Budapest: L'Harmattan, 326–353.

Várnagy Antal 1995: *Liturgia*. Abaliget

Verbényi István – Arató Miklós Orbán 1989: *Liturgikus lexikon*. Budapest: Szent István Társulat.

Verebélyi Kincső 2005a: *Szokásvilág*. Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék.

Verebélyi Kincső 2005b: *Minden napok – jeles napok*. Budapest: Timp.

Virt István 2001: „Elszakasztottad a testemtől én lelkemet”. *A moldvai és a Baranya megyei csángók halottas szokásai és hiedelmei*. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

Wichmann Györgyné Hermann Júlia 1907: A moldvai csángók szokásaiból. *Ethnographia*, XVIII. 287–294.